

A TÁRSADALOMFÖLDRAJZ JÖVŐJÉNEK MEGKÖZELÍTÉSEI

Mészáros Rezső

az MTA rendes tagja
mrezso@geo.u-szeged.hu

A társadalomföldrajzot művelő szinte valamennyi elhivatott geográfus gondolatvilágába beépült a kérdés: milyen lesz tudományterületünk jövője általában és a nagy részterületeket illetően is, melyek lesznek a kihívások, képesek leszünk-e felismerni azokat, és megfelelő válaszokat adni? E kérdések a társadalomföldrajz története során rendszeresen felmerültek, mert az *aktuális jövő* a kutatók gondolkodásában mindig megjelent. Most a 21. század van „célkeresztben”, s a kutatói közösség egyre szélesebb köre kapcsolódik be a társadalomföldrajz jövőjéről szóló polémiába.

Néhány háttér-információ a jövőhöz

Az előzetekintés a társadalomföldrajz szempontjából azért is fontos, mert a geográfia és – amióta létezik – a társadalomföldrajz a történelem viharaiiban különleges helyzetet foglalt el. Ez a helyzet hozzávetőlegesen a 19. században és a 20. század közepéig többnyire kitüntetett helyzet volt, de a 20. század második felében a földrajz alapkategóriáit érte támadás. Kétségbe vonták a geográfia létét, a szükségességét kérdőjelezték meg. Ezért a jövő társadalomföldrajzának jobb megértéséhez, értelmezéséhez nemcsak a társadalomföldrajz történelmi fejlődését, hanem néhány egyéb körülményt is érdemes figyelembe venni.

Nem vitatható, hogy a 20. században egyre magasabb színvonalra emelkedett a geográfia tudományos értékteremtése, és ez a tendencia a 21. században folytatódik. Mégis a geográfia társadalmi elfogadottsága ingadozó, ezért – ugyan szintén változó hévvel – voltak, akik kedvezőtlen képet alakítottak ki és terjesztettek róla. A „terjesztők” között egyaránt vannak a geográfián belüli és kívüli személyek, akik elsősorban a földrajz fejlődési folyamatainak vitás kérdéseit használják fel ehhez.

Még napjainkban sem jutott nyugópontra a tudományterületen belüli struktúra kérdése, főleg nem a „miniaturizálás” minősítése. Egy nagy tábor kifogása az, hogy a társadalomföldrajz nagyon szétforgácsolódott, egyre-másra jönnek létre „új irányzatok”. Az irányzatképződést azonban progresszív folyamatként is lehet értékelni, mert itt folyamatos átalakulás történik, amelyben a társadalomföldrajz kifejezi nagymértékű életképességét, azt nevezetesen, hogy alkalmas a társadalmi, gazdasági (újabbban a természeti környezetben) történő változások érzékelésére, és igyekszik tudományos válaszokat adni a változások térbeli összefüggéseire. A túlzott „aprózódásokat” azonban sokan még a szakterületen belül sem tartják jó irányznak, sőt, éppen a

versenyképesség csökkenésének veszélyét vélik kifejeződni ebben, és annak a veszélyét is látják, hogy a sok „új geográfia” miatt szétforgácsolt lesz a jövő társadalomföldrajza. Ez talán túlzott aggodalom, a baj akkor indul útjára, ha az „új geográfiák” kezdenek önmagukért valónak lenni, és elvesztik földrajzi jellegüket. Talán a legnagyobb törés mégsem itt, hanem a kutatók egy részének világlátásában van. A társadalomföldrajzot művelő geográfusok jelentős része nem a megfelelő időben és alacsony érzékenységgel vették észre a világ gyors változásait. Azokat az új tényezőket és hatásokat, amelyeknek megközelítései új gondolkodási pályákat kívánnak. Már egy jó ideje az a fő kérdés, hogy a világ fő folyamataival milyen „viszonyban” van a társadalomföldrajz. Ott alakul ki feszültség, hogy az egyre specializáltabb részterületeket kutató geográfusok egy részének szemlélete és a világ fejlődésének tendenciái nem mutatnak teljesen egy irányba. Ez a körülmény nagymértékben lehet hatással a társadalomföldrajz jövőjére is.

Ennek a kérdéskörnek azonban lehetséges egy másféle megközelítése is, amely visszavehető egészen a társadalomföldrajz kialakulásáig. A 19. század második felében – reagálva a gazdaság és a társadalom differenciálódására – megindult az addig egységes földrajz két nagy tudományterületté válása. A folyamat egyben a két diszciplína eltávolodását eredményezte. Már ekkor a kezdetét vette az a jelenség, amely később tartóssá és mondhatni, csaknem merevvé vált. Azt gondolom, hogy a földrajz „sebezhetősége” ezáltal fokozódott, és ez többször versenyhátrányt okozott. Az utóbbi időben viszont, főként a környezeti kérdések, hatások sok összefüggése kapcsán, de számos más terület- és településfejlesztési, világvárosi, egészségföldrajzi, globális,

regionális, lokális kérdés kapcsán is egyre inkább közelebb kerül egymáshoz a társadalomföldrajz és a természeti földrajz. Ma már többnyire egyetértés van abban, hogy hiba volt a merev távolságtartás. Szinte minden kutatói, oktatói generáció tagjai között szakmai neveltetése, olvasottsága okán voltak, vannak egymáshoz közeledni szándékozók. Ki korábban, ki később, de egyre nagyobb számban ismerik fel – nagyon helyesen – a földrajz komplexitásának, integráló jellegének, a földrajzi szemléletnek a szükségességét.

Gyakran bizonytalanságot okozott, ezáltal befelé fordulást is gerjesztett, hogy különösen a 20. század második felében bonyolult elképzelések születtek a földrajz interdiszciplináris helyzetének, kapcsolatrendszerének megítéléséről. Az egyik legismertebb konstrukció a földrajztudomány egyik nagy teoretikusától, Peter Haggett-től (1985) származott, amelyben az olvasható, hogy a földrajz olyanra függ a más tudományterületektől eredő koncepcióktól és technikáktól, hogy ezek jelölik ki az utat, amely kifejezi a kölcsönhatást a földrajz és más tudományterületek között. Természetesen sokan ezt másként látták. David Harvey (1969) már sokkal korábban meg volt győződve arról, hogy a földrajz önálló tudomány, de egyes területei természettudományi, más területei társadalomtudományi, történelmi vagy filozófiai jellegűek lehetnek. A földrajz saját, önálló hipotéziseket, elméleteket fogalmaz meg, sajátos alapkategóriákat alakít ki és használ. Ezzel ellentétben az amerikai geográfia, néhány kifejezetten tradicionális kutatóhely kivételével, tulajdonképpen felhagyott annak vizsgálatával, hogy meghatározza, voltaképpen miről is szól ma a földrajz (Tímár, 2001). Így elkerülhető az a nagymértékű zártság, ami a közgazdaságtant és a politikatudományt jel-

lemzi. Sőt, ezek a tudományok diktatórikusak is, mert megmondják, hogy a társadalomföldrajz mit gondoljon a közgazdaságtanról és a politikatudományról. Az amerikai társadalomföldrajz képviselői viszont nem tartják lényegesnek a versenyt. Abból kiindulva, hogy senki nem tudja, mi a geográfia, senki nem írhatja elő, mi az, ami földrajz, ezért a legizgalmasabb eredmények a társadalomtudományokkal való határterületeken születnek.

Főként azért fontos az elméleti összefüggések feltárása, vitája, mert egyébként az eredmény tartalmának földrajzi, társadalomföldrajzi jellege is vita tárgya lehet. Bár vannak olyan vélemények, amelyek szerint károkat, a tudományterület „lelki gyengülését” fogja okozni a túlságosan hosszantartó, unalmas vita, amely arról folyik, hogy mi is tulajdonképpen ma a földrajz, a társadalomföldrajz, amely bizonytalanságot okozhat a jövő geográfiájában is.

Amikor alapvető szemléletváltozások jöttek létre a társadalomföldrajzban (a szociálgeográfia kialakulása, térbeli fordulat, kulturális fordulat, a kritikai, a radikális geográfia, a humanista geográfia, a posztmodernizmus stb.) önmagukban olyanok voltak, amelyek előrevitték a geográfiát, és a jövőt is hordozták, különösen azért is, mert kialakulásuk viszonylag széles időskálán történt, a kutatásra ma is erősen ható tényezők és széles körben művelt kutatási területek révén. Mégis meglepő, hogy a társadalomföldrajz az a tudományterület, amelyet gyakran ért támadás. Valóban így van ez? Vagy csak mi érezzük így? Vagy mégiscsak jellemző a társadalomföldrajzra valamiféle – időnként érzékelhető – bizonytalanság, amely bátorítja a hozzá barátságtalan szándékkal közeledőket? Kétségtelen, hogy volt egy-két „esemény”, amelyet a társadalomföldrajz (elég nagy része?) nem tudott igazán

jól kezelni, pedig a fentebb említett értékteremtő képesség birtokában erősebb lehetett volna az önbizalom.

Néhány példát említenék. Megírta a társadalomföldrajzot a regionális tudomány létrejötte, amelyet az 1950-es évek elején hozott létre Walter Isard amerikai közgazdász, a területi kérdésekkel foglalkozó tudományok közös szemléleti alapjául, lényegében a földrajz alternatívájaként (mások a földrajzot tartották a regionális tudomány megtestesítőjének). Végül is nem lett az, de versenyt kényszerít ki a két tudományterület között bizonyos témakörökben. Ez tulajdonképpen nem baj, sőt, kedvező mind a két tudományterület számára. A társadalomföldrajz némi bizalmatlansággal méregeti a regionális tudományt; nem kellene, mert például fölöttébb érdekes, hogy a társadalomföldrajzi specializációjú geográfusok rendszeresen kapnak tudományos kutatási lehetőségeket, magas beosztásokat a regionális tudományos intézetekben.

Kis túlzással állítható, hogy az 1990-es években izgalmat, de egyben idegességet is keltett a társadalomföldrajzban Paul Krugman (1991) *új gazdaságföldrajza*. Az új gazdaságföldrajzot tudományterületünk elsősorban a gazdaságföldrajz elleni támadásnak tekintette. Első megközelítésre némiképp jogosan, de alapos tanulmányozás után világossá vált, hogy itt közgazdaságtudományi munkáról beszélhetünk. A „megtévesztést” részben Krugman is okozta, miszerint: „Az elmúlt években feltámadt az érdeklődés a fejlődés földrajzi megközelítések, vagyis azon kérdések iránt, hogy a gazdasági tevékenységek hol mennek végbe. Semmilyen meglepő nincs ezen érdeklődésen – talán csak az a meglepetés, hogy ez az érdeklődés ilyen hosszú idő után került a közgazdaságtan főáramába” (Lengyel, 2009, 234.). Az „új gazdaságföldrajz”

társadalomföldrajzi hatása sokféle, és nem csak közvetlen a gazdaságföldrajzi összefüggéseket kell figyelembe venni. Az új gazdaságföldrajz azért okozott kezdetben nagy várakozást és egyben félelmet, mert azt hitte a geográfia, hogy valóban új, nagyhatású gazdaságföldrajzról van szó annak ágazati, területi, gazdasági, társadalmi vonatkozásaival együtt. De bizonyossá vált, hogy erről nincs szó, a Krugman-féle új gazdaságföldrajz inkább egyféle földrajzi gazdaságtan, mindenestre a gazdaságföldrajz egy részét eltolta a közgazdaságtan és a regionális tudomány felé. Kétségtelen azonban, hogy a társadalomföldrajz sokkal többet meríthetett volna Krugman munkásságából. Még számos, izgalmas összefüggést tartalmaznak annak földrajzi dimenziói, ezért – remélhetőleg – a közeli jövőben bizonyára hatással lesznek a társadalomföldrajz kutatóinak gondolkodására.

Az információs és kommunikációs technológiák fejlődése aktualizált egy, a geográfiára nagyon veszélyes, lappangó, alattomos helyzetet, amelyet az elméleti kérdésekkel foglalkozó geográfusok viszonylag kevesen és nem a tudományág érdekében kívánatos eréllyel védtek meg. Pedig a geográfia sorsáról volt szó. A felvetés már korábban megtörtént, de az 1990-es években egyre több tanulmány született a távolság haláláról, arról a „jelenéségről”, amelyben a távolság átértékelődik, az idő legyőzi a teret. Ennek következménye volt a *földrajz halála* elmélet. Ez az okoskodás a helyet és a térbeli dimenziókat igyekezett semmissé tenni (O'Brien, 1992; Cairncross, 1997). Már a földrajz halálát hirdető elméletek idején a különböző tudományterületek részéről is offenzíva indult a földrajzi hely védelmében, sőt, maga Richard O'Brien is elismerte a földrajzi hely létezését (Gál, 2010). A földrajz halálával kapcsolatos kérdéskör el-

csendesült ugyan, de a társadalomföldrajz, egyáltalán a földrajzi összefüggései bármikor a felszínre kerülhetnek, ezért nem megnyugtató, hogy ez a témakör napjaink társadalomföldrajzi publikációiban csak elvétve bukkan fel. Ez azt jelenti, hogy a jövőben sem fog? Holott a kibertér társadalomföldrajzi kutatása indokolná.

A globalizáció nagy lehetőséget kínált a társadalomföldrajzi kutatás minden területe számára, mégis – úgy tűnik –, hogy a geográfusok viszonya nagyon sajátos a globalizációhoz. Tény, hogy a globalizációval mint világfolyamattal a társadalomföldrajzi publikációknak csak kis része foglalkozik, de a globalizáció hatásai, illetve lokális, regionális megnyilvánulásai, összefüggései közvetlen vagy közvetett módon egyre többször jelennek az írásokban. Az a lényeges kérdés, hogy a globalizáció milyen mértékben épül be a geográfusok szemléletvilágába, gondolatvilágába, és tud-e rugalmas lenni, módosulni ez a szemléletvilág? De úgy tűnik, a regionális és a lokális témakörök mintha túlságosan uralnák a társadalomföldrajzot művelő geográfusok gondolatvilágát. Kétségtelen, hogy a társadalomföldrajz kutatói sok irányból, sok tudományterületről kaptak és kapnak információt a globalizációról, de sokféle nézőpont van jelen a globalizációval kapcsolatban a szakterületen belül is. Világosan kell látni, hogy a globalizáció a társadalomföldrajz számára is olyan összetett és egyre átfogóbb megjelenési forma, amelynek feltárása és értelmezése a földrajz szerepét is erősíti. Könnyű belátni, hogy a globalizáció gyorsan változó funkcionális térbeliséget és különböző, mozgékony kapcsolatrendszereket tart életben. Ez az alapjuk a globalizációra épülő földrajzoknak. Kézenfekvő lenne ezért kijelenteni, hogy a jövő társadalomföldrajzi ku-

tatásainak is az egyik lényeges tematikai eleme ez lehetne. Ki tudja?

A társadalomföldrajz közérzetét azonban alapvetően nem csak az imént bemutatott körülmények és események határozzák meg. A nemzeti, nyelvterületi sajátosságok szerepe is nagyon lényeges, a kontinens méretű jellegzetességek hatása is figyelemre méltó lehet. De fontosabb, hogy időnként hajlamos elfelejteni az alkotó közösség azt a közérzetjavító tényezőt, hogy csaknem másfél évszázada növekszik a társadalomföldrajz teljesítménye, időről-időre vannak új, nagy visszhangot kiváltó tudományos megközelítései – annak ellenére, hogy a világban néhány kutatóintézet-ti vagy egyetemi struktúrában a neve vagy a helye megváltozott tudományterületünknek.

A társadalomföldrajz jövője: gondolatok, elvek, távlatok

Általános tendencia, hogy egyre több geográfus gondolatvilágában, szemléletében és publikációiban kap kitüntetett helyet a 21. századi problémakör, de az időtávra vonatkozóan már bizonytalanság van. Talán ezért nem a konkrét várható kihívások szerepelnek a „jövőben”, hanem inkább az elvi, módszertani kérdések. A vállalkozások rendkívül változatosak, de érdekes, hogy az eltérő felfogások között néhány tényező közel azonos minősítéssel jelenik meg. Ugyanakkor tulajdonképpen nem meglepő, hogy a szemléletek, a hangsúlyok igen változatosak. Az egyébként nagy többségében érdekes, vitára ingerlő eszmefuttatások magukba foglalják a 20. század tanúságait is. Már a 20. század 80-as éveiben írt néhány munka is tartalmazott olyan fejezetet vagy fejezeteket, amelyek a társadalomföldrajz 21. századi várható lehetőségeit, korlátait, egyáltalán témaköreit, vitapontjait mutatta be. Az 1990-es évtizedben a társadalomföld-

rajz figyelme – ágazati szintekig is – egyre inkább a jövő kutatási kihívásai felé fordult, de még mindig csak egy-egy utalás vagy fejezet terjedelmében. A 21. században az e témakörben megjelent munkákat többnyire új hangsúlyok, néhány új felismerés és nagyfokú óvatosság jellemzi. Az óvatosságot több körülmény is indokolja. Közismert, hogy a 21. század globalitásának működési, szerkezeti, ágazati, területi problémái, egyáltalán belső feszültségei nem az elmúlt években halmozódtak fel, így a velük kapcsolatos társadalmi problémák sem. De ezek a feszültségek és a következményükként jelenlévő világproblémák új megoldásokat kívánnak. Napjainkban szinte folyamatos gazdasági, társadalmi konfliktushelyzetek idejét éljük a globálistól a lokális szintig. Más vonatkozásban: olyan „tényezők” társadalomföldrajzi összefüggéseinek és hatásainak kutatása válik fontossá, mint az információs és kommunikációs technológia újabb fejlődése, a kibertér új földrajzi összefüggései vagy a legújabb technológiák (bio- és nanotechnológia) társadalmi, területi kapcsolatrendszeri.

Ezért az ezredforduló első éveiben – határozottan vagy árnyaltan – ismét megfogalmazták a kérdést: milyen irányba megy a földrajz a jövőben? Az egyik irányvonalat Nigel Thrift (2002) képviselte. Thrift meggyőződése volt, hogy a földrajz a fejlődésének nagyon érdekes szakaszába érkezett, amelyben képes lesz néhány intellektuális és konkrét gyakorlati ugrást tenni. Ebben nagy jelentőségük van a módszereknek, mert a földrajzban (addig) alkalmazott módszerek többnyire egysíkúak, unalmasak. A 21. század első évtizedének közepéig kiterjed a számítógép-használat és ez új típusú, széles körű előadási formát tesz lehetővé, amely alapvetően megváltoztatja az előadás lehetőségeit. A társadalomföldrajzban a szá-

mítógép-használat új kutatási lehetőségeket is nyit. A kommunikációs technológiák, egyéb eszközök kiváltják a társadalomföldrajzzal foglalkozó geográfusok érdeklődését az emberi érzékelés földrajza iránt is. A számítógépes fejlesztések lehetővé teszik, hogy a jövőben, a földrajzi kommunikációban is nemcsak a térképek és a diagramok készítésének módszere változzon, hanem a közlési lehetőségek egyre szélesebb skálája álljon elő. A digitális forradalom dinamizálja a földrajzi kommunikációt. Az ezredforduló kezdetén a földrajz a társadalomföldrajz jövője szempontjából alapvető, hogy felszerelje magát azokkal az ötletekkel és eszközökkel, amelyekkel képes felismerni és megérteni a folyamatosan kialakuló sokféle új földrajzot.

Az 1990-es évek végétől kezdődően új gondolatok, új koncepciók körvonalazódtak, amelyek fontos új körülmények voltak a társadalomföldrajz helyzetének megítélésében. Jellemzővé vált, hogy míg a 20. század több szakaszában a rokontudományok ismeretanyagai szinte egyoldalúan áramlottak a társadalomföldrajz felé, az ezredforduló körüli időtől viszont a szociológia, a közgazdaságtan, egyes kulturális, történeti, urbanisztikai tanulmányok a geográfusok meglátásaiból, koncepcióiból merítenek egyre többet. Ez megújult szakmai tudatosságot eredményezett, amely alapján jelentette ki George Benko és Ulf Strohmayer (2005), hogy a 21. század kezdete kifejezetten irigylésre méltó helyzetet teremtett a társadalomföldrajzot művelő geográfusok számára. A tudás áramlásában ez a fordulat, a társadalomföldrajz iránti szakmai érdeklődés fontos felismerés volt, amely azt jelenti, hogy a társadalomföldrajz inkább jelen lehet, jelen van azokban a vitákban, amelyekben a korábbi viszonylagos zártsága miatt ezt nem tette (megjegyzem:

tehát a társadalomföldrajz nyitottsága ez által növekszik, aminek viszont az is a következménye lehet, hogy nő a tudományterület sebezhetősége, de erősödik a versenyképessége is). Bár ez a fejlődés még nem hozta létre a szélesebb körben elfogadott geográfiát, de egyre több helyről kap a földrajz pozitív visszajelzéseket. A fontos, időszzerű kutatási témák felvetése rendbe hozhatja a közvélemény értékítéletében a tudományterületet, mert a világ közben egyre összetettebb szerkezetűvé válik, ezért olyan szintetizáló tudományterületre, mint a földrajz, a tudomány világán belül és kívül is szükség van. Ezért a jövőben a módszertan rendkívül fontos lesz. A 19. században a geográfia módszertanában a leírás részleteinek meghatározása volt a lényeg, a 20. században az elemzés volt a cél, a 21. század elején viszont az értelmezés, a magyarázat irányába történő elmozdulás a jellemző. A következő erőfeszítések feltehetően arra irányulnak, hogy a kvalitatív, etnografikus és vizuális módszereknek legyen helyük a már rendelkezésünkre álló kvantitatív és narratív módszerek között. Mindenki, aki új kutatási projektet indít, módszertani téren kihívással, választási lehetőséggel szembesül. A geográfusok most már komplex szerkezetekről és nyílt végű rendszerekről gondolkodnak. A komplexitásból következik, hogy újfajta viszony alakul ki az elmélet és a gyakorlat között, amelynek távlati következményei lesznek. (Benko – Strohmayer, 2005).

A tényezők sokasága áll a társadalomföldrajzi kutatás rendelkezésére, de a legfontosabb eredményt mégiscsak annak a tényezőcsoportnak a vizsgálata adja, hogy az ember miként használja fel a hely és a tér lehetőségeit, hogyan alkalmazkodik, milyen a befogadóképessége, hogyan reagál a környezeti kihívásokra. A földrajznak hagyománya volt, hogy nem-

csak a természeti és a társadalmi (kulturális) rendszerek között fejezze ki a kapcsolatokat, hanem az is, hogy a tér milyen szerepet játszik ezekben a kapcsolatokban. A világ mindig a helyek, a régiók és az ágazatok összetett mozaikja volt, amelyek ugyan egymással kapcsolatban vannak, de bonyolult összefüggések is vannak közöttük. A változó globális összefüggés alapvető nézőpont, de a világban bekövetkező változásokra nagyon kockázatos egyértelmű, határozott válaszokat adni, ugyanakkor számos kérdés fogalmazható meg: milyen lesz a globális jövő, folytatódik-e az egyenlenség a gazdasági fejlődésben, várható-e új erőközpontok kialakulása a világ gazdaságában, milyen lesz a kultúra globalizációja, lesz-e hatása a helyi értékekre, felvethető-e a jövő világgazdaságának szerepe a regionális integrációkban, milyen lesz a nemzetközi migráció, hogyan alakulnak a menekültek mozgalmi stb. Vagyis a társadalomföldrajz számára nagy valószínűséggel a jövőben is azok a térbeli dimenziók lesznek fontosak, olykor meghatározóak, amelyek tájékozási pontokat adnak az élet mellett más tevékenységek, összefüggések feltáráshoz is (Knox – Marston, 2011).

Van egy szemléleti irány a geográfusok közösségében, amelynek tagjai meg vannak győződve arról, hogy a közelmúlt és napjaink világeseményei erőteljes hatással vannak a társadalomföldrajzra, ebből következően lehetséges, hogy a jövő társadalomföldrajzának alakulását is befolyásolják. Érzékelhető egyfajta, a gazdasági növekedés iránti megszállottság a világban, de jelen van a gazdasági katasztrófától való rettegés, az infláció elleni küzdelem, a biológiai bizonytalanságtól, a környezeti veszélyektől és katasztrófáktól való félelem is, amelyek szkepticizmusra vagy aggodalomra készítetnek. Alig kompenzálják ezeket az innovációk és az új technológiák felgyorsuló

térbeli terjedése. Az efféle körülmények hatása erős a társadalomföldrajzzal foglalkozó kutatók egy részére. Feltűnő, hogy az ehhez a szemlélethez tartozó geográfusok írásai nehezen követhetők, mondhatni elvontak, de különlegesen abban a tekintetben, ahogy a jövő társadalomföldrajzát elképzelik, például a jövő irányításának folyamatainak keresztül; a tér-idő újragondolásáért tett újabb erőfeszítések által; az ideiglenesség lineáris modellje felhasználásával; vagy a jelen és a jövő komplex kapcsolatait az új módszerek segítségével. A társadalomföldrajz jövőjét érintő kérdésekben folyamatosan vetődik fel a visszajelzés fontossága a biztonsági válságban, az innováció és a kreativitás szakaszaiban. Alapvető azonban, hogy a jövővel kapcsolatban milyen feltételezések alakulnak ki a társadalomföldrajzi gondolkodásban, elsősorban arról, hogy a jövő hogyan illeszthető a múlt és a jelen összefüggésrendszerébe (Anderson – Adey, 2012).

Számos megközelítés lehetséges a társadalomföldrajz jövőjéről, de vannak olyan alaphelyzetek, amelyek a tudományterületre általánosan jellemzőek, a jövő néhány alappilléret is képezhetik. Ilyen alaphelyzet például, hogy a társadalomföldrajz nagyon termékeny, de rendhagyóbb, mint a legtöbb tudományterület. De rendkívül fontos körülmény az is, hogy a geográfusok egy ideig másoktól szabadon kértek kölcsön információkat, amely végső soron egyirányú felhasználás volt, most pedig a geográfusok munkáját használják fel és veszik komolyan mások, a legkülönbözőbb tudományterületek képviselői. Sőt, érdemes figyelemmel lenni arra is, hogy manapság a kreatív földrajzot a társadalomföldrajzon kívül és belül is használják, többnyire együttesen is alkalmazzák más területek tudósai, a művészek, a fényképészek, a filmesek, a drámaírók és az újságírók. Ez a nyitottság min-

den intellektuális diszciplína számára csaknem megszokott. A köztük lévő határokat már nem ugyanazzal az eréllyel szabályozzák, mint korábban, mint harminc évvel ezelőtt. Nagy valószínűséggel előrevetíthető, hogy a változás állandó lesz a jövőben is. Az állandó változás a társadalomföldrajz jövőjének stabil eleme. Az a feladat, hogy tudományterületünk jól helyezkedjen el ebben a változási folyamatrendszerben. A geográfusok továbbra is gyakorolják azt a szokást, hogy tisztességesen figyelnek mások munkáira. A társadalomföldrajznak meg kell érteni a humán-, társadalom- és a környezettudományok aggodalmait és problémáit, és beszélnie kell azokról. Törekedni kell arra, hogy egy sokkal humánusabb földrajz erősödjön meg (Gregory – Castree, 2012).

IRODALOM

- Anderson, Ben – Adey, Peter (2012): Future Geographies (Guest editorial). *Environment and Planning A*. 44, 1529–1535. • <http://www.envplan.com/openaccess/a45316.pdf>
- Benko, George – Strohmayer, Ulf (2005): *Human Geography*. Arnold, London
- Cairncross, Francis (1995): *The Death of Distance. The Economist*. 30 September.
- Gál Zoltán (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai, Budapest
- Gregory, Derek – Castree, Noel (eds.) (2012): *Human Geography. Editors' Introduction*. Sage, London
- Haggett, Peter (1995): *The Geographer's Art*. Blackwell, London
- Harvey, David (1969): *Explanation in Geography*. Arnold, London

A világ egyensúlytalanságokkal terhelt, állandó változásban, átalakulásban van, és ez a tulajdonsága bizonyára megmarad a jövőben is. A társadalomföldrajz számára ez a változékonyság előnyös, mert a földrajz is átalakulásban van, keresi és remélhetőleg meg is találja a világ átalakulásában fellelhető térbeli differenciálódás megértésének és elemzésének lehetőségeit. Így a jövőben is elérhető, hogy tudományos értékteremtő képessége tovább emelkedik, még szélesebb körben részt tud venni a tudományközi vitákban, és még inkább növelni fogja a földrajz társadalmi elfogadottságát.

Kulcsszavak: *társadalomföldrajz, sokféleség, komplexitás, a jövő állandó változás*

- Knox, Paul – Marston, S. A. (2011): *Places and Regions in Global Context. Human Geography*. Pearson
- Krugman, Paul (1991): *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge
- Lengyel Imre (2009): A regionális versenyképességről. In: Rechnitzer János – Lengyel Imre (szerk.): *A regionális tudomány két évtizede Magyarországon*. Akadémiai, Budapest
- Thrift, Nigel (2002): The Future of Geography. *Geoforum*. 33, 291–298. • http://age.ieg.csic.es/hispengeol/documentos/Thrift_Future_Geography.pdf
- Tímár Judit (2001): A modern társadalomföldrajz szemlélete és módszere. In: Nemes Nagy József (szerk.): *Geográfia az ezredfordulón*. ELTE RFT, Budapest
- O'Brien, Richard (1992): *Global Financial Integration: The End of Geography*. Council of Foreign Relations, New York